

ANDRZEJ BOBROWSKI

Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu

STRATEGIA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJ. WIELKOPOLSKIM

Abstract: *Development Strategy of Rural Areas in Wielkopolska Region.* Wielkopolska Region is one of the largest regions in Poland. Both in terms of its surface and number of inhabitants, Wielkopolska is one of the leading regions in the country. This region leads also in field of farming efficiency. Arable land takes nearly 2/3 area of Wielkopolska. Significant number of the inhabitants live in the rural areas.

In order to support a multifunction rural development there was worked out in year 2000 a *Development Strategy of Rural Areas in Wielkopolska Region*, which focuses on implementation of four general objectives. The first objective aims to secure possible highest life level of farmers and employees in food industry. The second objective aims to receive the possible highest level of technological and economical development of food industry. Next intention of the *Strategy* is to achieve a significant improvement of production potential and rise of inner integration of agricultural- and food sector.

The fourth objective intends to adapt the potential and structure of the food industry to 21st century challenges and demands of integrating Europe.

Development Strategy of Rural Areas in Wielkopolska Region is implemented by instruments of national policies, local administration, local communities, entrepreneurs and farmers.

1. Krótka charakterystyka regionu

Województwo wielkopolskie jest jednym z największych regionów Polski. Pod względem powierzchni zajmuje drugie miejsce w kraju po woj. mazowieckim (2 982 651 ha), natomiast pod względem wielkości zaludnienia zajmuje w kraju trzecią pozycję. Obszar Wielkopolski zamieszkuje 3345 mln mieszkańców, z czego 42,5% to ludność obszarów wiejskich.

Region charakteryzuje się dużym zasobem ziemi wykorzystywanej rolniczo. Dwie trzecie (1 959 490) ha powierzchni województwa stanowią użytki rolne. Jest to największe bogactwo regionu. Mimo że tutejsze warunki glebowe, klimatyczne oraz zasoby wodne należą do przeciętnych, województwo osiąga jedną z najwyższych w kraju wydajność produkcji rolnej. W Wielkopolsce znajduje się 139 tys. gospodarstw rolnych, których powierzchnia przekracza 1 ha, natomiast średnia wielkość gospodarstwa rolnego wynosi 14,1 ha.

Warte podkreślenia jest to, że Wielkopolska ma najwyższe wskaźniki nakładów inwestycyjnych na rolnictwo i łowiectwo, które w 2005 r. wynosiły ogółem w województwie 360,1 mln zł., co z kolei dało 204,5 zł/1 ha, przy średniej dla kraju 151,4 zł/ha.

W strukturze towarowej produkcji rolniczej znacznie przeważa produkcja zwierzęca, która stanowi 70,6%, z czego 30,5% przypada na żywiec wieprzowy. Produkcja roślinna to pozostałe 29,4%, w tym 6% udziału ma uprawa zbóż, a 8,4% uprawa roślin przemysłowych.

W celu sformułowania priorytetów i programów w ujęciu przestrzennym *Strategii rozwoju obszarów wiejskich* niezbędne okazało się sporządzenie dogłębnej analizy sytuacji produkcyjno-ekonomicznej wielkopolskiego rolnictwa. Ustalono, że najlepiej ogólną sytuację rolnictwa przedstawi *syntetyczny wskaźnik*, na który składa się: pomiar *intensywności zorganizowania produkcji*, *orientacja rynkowa gospodarstw* (udział gospodarstw produkujących głównie na rynek) oraz *samoocena perspektyw rozwoju gospodarstw*. Na podstawie przeprowadzonych analiz wyodrębniono cztery typy produkcyjno-ekonomiczne rolnictwa (ryc. 1, s. 299).

Rolnictwo typu 1 – ekstensywne, o niskim powiązaniu z rynkiem, charakterystyczne dla powiatów: złotowskiego, czarnkowsko-trzcianieckiego, tureckiego i konińskiego oraz dla wszystkich powiatów miejskich (Kalisz, Konin, Leszno, Poznań) – oznaczone kolorem żółtym.

Rolnictwo typu 2 – mało intensywne o umiarkowanym stopniu powiązania z rynkiem, występujące w powiatach: wągrowieckim, kaliskim, pilskim, kępińskim, ostrzeszowskim, poznańskim, międzychodzkiem, nowotomyskim, śłupeckim, kolskim oraz chodzieskim – oznaczone kolorem zielonym.

Rolnictwo typu 3 – intensywne, dobrze powiązane z rynkiem, obejmujące powiaty: grodziski, średzki, jarociński, śremski, wolsztyński, szamotulski, gnieźnieński, pleszewski, obornicki, wrzesiński i ostrowski – oznaczone kolorem niebieskim.

Rolnictwo typu 4 – bardzo intensywne, w wysokim stopniu powiązane z rynkiem, występujące w powiatach: gostyńskim, krotoszyńskim, rawickim, leszczyńskim i kościańskim – oznaczone kolorem czerwonym.

Istotną częścią *Strategii* jest rozdział poświęcony charakterystyce szans i zagrożeń rozwoju obszarów wiejskich w regionie. Do głównych zagrożeń rozwoju województwa w zakresie przeobrażeń obszarów wiejskich zaliczono m.in. zły stan infrastruktury komunikacyjnej oraz infrastruktury zabezpieczającej ochronę środowiska. Słabą stroną wielkopolskiej wsi są także niewystarczające zasoby wodne, niski stopień lesistości, nieliczne zasoby surowców naturalnych, a także brak części planów zagospodarowania przestrzennego, niewystarczająca podaż terenów inwestycyjnych oraz pogłębiające się dysproporcje między aglomeracją poznańską a resztą województwa.

Największym problemem jest jednak wysoki stopień bezrobocia, na wsi często ukrytego, skutkiem czego liczne grupy zagrożone są marginalizacją. Według stanu z końca grudnia 2006 r. stopień bezrobocia w regionie wynosił 14,6%. Ponad 45% bezrobotnych mieszka na wsi.

Problemem jest również słabe powiązanie ośrodków edukacji z gospodarką i rynkiem pracy. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi jest dość niski: zaledwie 2,7% ogółu mieszkańców obszarów wiejskich regionu posiada wyższe wykształcenie, podczas gdy wśród ludności miejskiej 15,5%. Często przeszkodą w dostępie do edukacji młodzieży wiejskiej są bariery ekonomiczne.

Wyzwaniem dla regionu jest także wyrównanie dysproporcji w znacznie zróżnicowanym przestrzennym rozmieszczeniu przedsiębiorstw. Jest to spowodowane koncentracją działalności gospodarczej w Poznaniu i powiecie poznańskim oraz ośrodkach subregionalnych. Największą barierą dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest niedostatek kapitału oraz dekapitalizacja majątku dużej części firm. *Strategia* nie ingeruje jednak w gospodarkę. Kierunki rozwoju będą określane przez grę rynkową. Konieczne będzie jednak wsparcie rozwoju sektorów najbardziej pożądanых w regionie.

Charakteryzując region, należy też zwrócić uwagę na zróżnicowany stopień pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Można zauważyć następującą zależność: im niższy poziom rolnictwa i wyższa stopa bezrobocia na wsi, tym mniejszy jest rozwój sektora pozarolniczego. Rozwiązanie tego problemu jest kolejnym wyzwaniem dla regionu. Szansą jest niewątpliwie dywersyfikacja zatrudnienia na wsi, rozwój usług, rzemiosła i turystyki. W tym celu konieczny jest jednak dopływ kapitału. Może to ułatwić

rosnący popyt na naturalną, zdrową żywność i rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego oraz rozwój usług turystycznych i rekreacji.

Ważne dla gospodarki Wielkopolski jest też włączenie regionu w sieć komunikacji europejskiej, co wiąże się z budową autostrady A2. Jest to duża szansa dla aktywizacji terenów położonych wzdłuż autostrady. Ważnym czynnikiem ograniczającym potencjalne korzyści jest jednak zły stan powiązań komunikacyjnych wewnątrz regionu, a szczególnie na linii północ-południe. Zły stan dróg obniża też atrakcyjność inwestycyjną obszarów wiejskich. Dlatego jednym z priorytetowych zadań samorządów powinna być poprawa stanu dróg w regionie, a szansą są inwestycje współfinansowane ze środków strukturalnych.

2. Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego

2.1. Podstawy prawne

Podstawami prawnymi do opracowania *Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego* są:

- Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa;
- uchwała Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 25 października 2004 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania *Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego na lata 2007-2020* wraz ze zmianami z 21 marca 2005 r.;
- uchwała Zarządu Województwa Wielkopolskiego z 26 listopada 2004 r. w sprawie zatwierdzenia założeń *Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego na lata 2007-2020*.

2.2. Misje i cel ogólny Strategii

Aby Wielkopolska była regionem nowoczesnym i zintegrowanym, samorząd określił w *Strategii* następujące misje:

1. Skupienie wszystkich podmiotów działających na rzecz wzrostu konkurencyjności regionu i poprawy warunków życia jego mieszkańców.
2. Uzyskanie efektu synergii przez stworzenie spójnej koncepcji wykorzystania środków publicznych.

Celem ogólnym *Strategii* jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców.

Podmiotem odpowiedzialnym za osiągnięcie celów *Strategii* jest Samorząd Województwa. Zadaniem obecnego analizowania sytuacji społeczno-gospodarczej będzie spoczywać na Urzędzie Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego. Jako bazę wyjściową przyjmuje się stan z 31 grudnia 2005 r.

Zadaniem Sejmiku Województwa Wielkopolskiego jest ocena postępów osiągnięcia celów *Strategii*. Co dwa lata, począwszy od 2009 r. Sejmik będzie przyjmował raport o postępie w osiągnięciu celów *Strategii* z ewentualnymi propozycjami zmian.

2.3. Cele strategiczne, które chcemy osiągnąć

Pierwszy cel strategiczny: Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI w.

1. *Poprawa stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi.*

Cel ten dotyczy zwłaszcza obszarów wiejskich. Jego istotą jest poprawa stanu środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju i racjonalne korzystanie z naturalnych zasobów. Cel jest realizowany przez cele operacyjne:

- wzrost wewnętrznej integracji regionu i poprawa jakości przestrzeni m.in. przez: scalenie społeczne i gospodarcze regionu z uwzględnieniem specyfiki i zróżnicowania subregionów, harmonijny rozwój osadnictwa, prowadzenie przyjaznej, dla środowiska przyrodniczego, polityki inwestycyjnej i przestrzennej;
- wspieranie działań zwiększających odporność środowiska;
- likwidację miejsc szczególnego zagrożenia – „gorących punktów”;
- działania na rzecz zwiększenia dyspozycyjnych zasobów wodnych wraz z ochroną przeciwpowodziową;
- poprawę stanu, zwiększenie zasobów leśnych i ich produktywności;
- porządkowanie gospodarki odpadami;
- ograniczenie akustycznego zagrożenia środowiska;
- poprawę bilansu wodnego regionu, w tym wzrost retencji sztucznej;
- upowszechnienie edukacji ekologicznej;
- ograniczenie emisji substancji do atmosfery;
- przeciwdziałanie erozji gleb oraz zanieczyszczeniu gruntów;
- zwiększanie zakresu i form ochrony oraz poprawę stanu przyrody;
- upowszechnianie stosowania norm ochrony środowiska w gospodarce;
- zwiększanie udziału „energii czystej” w bilansie energetycznym, szczególnie przez eksploatację wód termalnych;

- dostosowanie zagospodarowania środowiska do bezpiecznego rozwoju usług turystycznych oraz rekreacji;
 - wykorzystanie dróg wodnych Wielkopolski dla gospodarki i turystyki.
2. *Wzrost spójności komunikacyjnej, wykorzystanie położenia tranzytowego oraz powiązań z otoczeniem przez:*
- inwestycje w infrastrukturę korytarzy transportowych – infrastrukturę drogową, kolejową;
 - inwestycje w sieci przesyłowe energii i paliw;
 - zwiększenie różnorodności form transportu;
 - inwestycje w nowoczesne formy przeładunku towarów;
 - poprawę stanu infrastruktury łączności oraz dostępu do Internetu;
 - rozwój komunikacji lotniczej;
 - promocję komunikacji zbiorowej;
 - rozwój transportu śródlądowego;
 - wzrost bezpieczeństwa komunikacji.
3. *Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego:*
- inwestycje w instytucje kultury;
 - ochrona dorobku kulturowego;
 - wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu;
 - promocja aktywności kulturalnej mieszkańców.
4. *Poprawa jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej przez:*
- scalenia gruntów;
 - porządkowanie stosunków wodnych, w tym zwiększenie sztucznej retencji, przez melioracje oraz rozwój sztucznego nawadniania;
 - poprawę jakości roślin uprawnych i zwierząt hodowanych pod względem genetycznym;
 - przeciwdziałanie erozji gleb;
 - rekultywację terenów zniszczonych;
 - zalesienia nieefektywnych gruntów rolnych oraz wprowadzanie zadrzewień śródpolnych;
 - poprawę stanu infrastruktury ochrony środowiska;
 - poprawę stanu dróg na terenach rolniczych.
5. *Przygotowanie i racjonalne wykorzystanie terenów inwestycyjnych m.in. przez uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego terenów aktywności gospodarczej oraz przeznaczonych pod inwestycje infrastrukturalne.*
6. *Restrukturyzacja obszarów oraz sektorów o niewłaściwym potencjale rozwoju przez:*

- wspieranie rozwoju pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich, w tym terenów popegeerowskich;
- rewitalizację dzielnic miast, terenów przemysłowych i powojkowych;
- promocję inwestycji, przedsiębiorczości oraz zatrudnienia na obszarach o wysokiej stopie bezrobocia, niewłaściwym profilu gospodarki, w tym z przemysłami schyłkowymi.

Drugi cel strategiczny: Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwoju województwa

1. *Wzmocnienie gospodarstw rolnych oraz gospodarki żywnościowej przez:*
 - rozwój doradztwa rolniczego;
 - wsparcie inwestycyjne gospodarstw rolnych;
 - budowę systemu współpracy gospodarstw, w tym grup producenckich oraz informacji rynkowej;
 - promocję postępu biologicznego w rolnictwie i przetwarzaniu żywności;
 - inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska.
2. *Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw przez:*
 - pożądane przedsiębiorstwa, które w sposób efektywny i racjonalny, zgodnie z wymogami ochrony środowiska wykorzystują regionalne zasoby, szczególnie związane z rolnictwem i leśnictwem, pomoc publiczna dla przedsiębiorstw zwiększająca ich potencjał, technologię, pozycję na rynku;
 - poświęcenie dużej uwagi przedsiębiorstwom innowacyjnym, stosującym innowacyjne technologie, szczególnie rodzime;
 - tworzenie warunków poprawiających pozycję konkurencyjną przedsiębiorstw, wzmocnianie finansowych instrumentów wsparcia przedsiębiorstw, promocje powiązań kooperacyjnych w gospodarce, tworzenie systemów informacji dla przedsiębiorstw, a także:
 - restrukturyzacja w kierunku zwiększenia udziałów nowoczesnych technologii;
 - znalezienie nowych „kół napędowych” gospodarki np. budownictwa mieszkaniowego;
 - wielofunkcyjny rozwój wsi;
 - modernizacja sektora rolno-spożywczego;
 - poprawa transferu technologii;
 - wzrost konkurencyjności gospodarki;
 - rozwój gospodarki z uwzględnieniem racjonalnego wykorzystania zasobów;

- uelastycznienie kwalifikacji zawodowych mieszkańców, intensywny rozwój małych i średnich przedsiębiorstw;
 - przebudowa oraz w znacznej części budowa zaplecza infrastruktury.
3. *Wzrost udziału nauki i badań w rozwoju regionu.*
 4. *Zwiększenie udziału usług turystyczno-rekreacyjnych w gospodarce regionu:*
 - inwestycje w infrastrukturę poprawiającą stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym;
 - wsparcie rozwoju agroturystyki;
 - promocja turystyki alternatywnej.

Trzeci cel strategiczny: Wzrost kompetencji mieszkańców i promocja zatrudnienia

1. *Ograniczanie barier w dostępie do edukacji przez:*
 - poprawę transportu zbiorowego – przewozów regionalnych;
 - rozwój systemu stypendialnego;
 - poprawę stanu infrastruktury edukacji oraz wyrównywanie dysproporcji regionalnych.
2. *Poprawa jakości oraz wzrost różnorodności form kształcenia.*
3. *Rozwój przedsiębiorczości i promocja samozatrudnienia*, w tym pomoc publiczna dla rozpoczynających działalność gospodarczą i tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości.
4. *Monitorowanie i prognozowanie rynku pracy.*

Czwarty cel strategiczny: Wzrost spójności i bezpieczeństwa społecznego

1. *Poprawa sytuacji demograficznej oraz stanu zdrowia mieszkańców*, w tym zapewnienie mieszkańcom optymalnej dostępności do usług zdrowotnych.
2. *Poprawa warunków mieszkaniowych* m.in. przez przygotowanie odpowiednich terenów pod budownictwo mieszkaniowe, pomoc publiczną dla budujących mieszkania.
3. *Rozwój usług socjalnych* przez rozwój gminnych i powiatowych specjalistycznych placówek pomocy społecznej, ilościowy rozwój placówek opieki społecznej, jakościowy rozwój usług w tych placówkach, zwiększenie aktywności społeczności lokalnych, opieka nad rodziną, oraz troska o osoby biedne, w starszym wieku i niepełnosprawne.
4. *Wzrost bezpieczeństwa.*
5. *Ograniczanie skali patologii oraz wykluczeń społecznych.*
6. *Budowa kapitału społecznego na rzecz społeczeństwa obywatelskiego*, w tym promocja aktywności lokalnej, pielęgnowanie tożsamości regionalnej (edu-

kacja zwłaszcza młodego pokolenia, tworzenie więzi emocjonalnych), upowszechnianie regionalnych wzorców postaw patriotycznych i obywatelskich.

7. *Wzrost udziału sportu i rekreacji w życiu mieszkańców regionu.*

3. Strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

W 2000 r. została opracowana szczegółowa *Strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego*, która wpisuje się szczegółowo w obecną strategię rozwoju woj. wielkopolskiego.

Cele nadrzędne przyjętej *strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich* to:

1. Zapewnienie rolnikom i pracującym w gospodarce żywnościowej możliwie najwyższego poziomu życia.
2. Osiągnięcie możliwie najwyższego poziomu rozwoju technologicznego i ekonomicznego gospodarki żywnościowej.
3. Istotna poprawa potencjału produkcyjnego i wzrost wewnętrznej integracji sektora rolno-spożywczego.
4. Dostosowanie potencjału i struktury gospodarki żywnościowej w województwie do wyzwań XXI w. i wymagań jednoczącej się Europy.

3.1. Obszary wiejskie

Mówiąc o *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich* należy najpierw sprecyzować, jakie obszary uznaje się za wiejskie oraz przedstawić kryteria ich klasyfikacji.

W Polsce za *obszary wiejskie* przyjmuje się obszary występujące poza zasięgiem miast, a także obszary obejmujące tereny gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Definicję tę przyjęto zgodnie z Rejestrem Użytkowania Gruntów.

Według OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju) można wyróżnić dwa hierarchicznie uporządkowane poziomy jednostek terytorialnych, lokalny i regionalny.

Na podstawie jednostek szczebla podstawowego, tj. gmin, OECD identyfikuje obszary wiejskie jako obszary zamieszkałe przez mniej niż 150 osób na 1 km². Natomiast na poziomie większych jednostek administracyjnych – czyli powiatów, OECD identyfikuje stopień ich wiejskości według kryterium związanego z udziałem ludności regionu zamieszkującej tereny wiejskie. Według tego kryterium można wyodrębnić trzy typy powiatów:

- zdecydowanie wiejskie – ludność wiejska >50%;
- z przewagą cech wiejskich – ludność wiejska od 15-50%;
- zdecydowanie miejskie – ludność wiejska mniej niż 15%.

W 1998 r. ludność wiejska w Wielkopolsce stanowiła 42,5% ogółu jej ludności – zatem według kryteriów europejskich i światowych – Wielkopolska jest regionem z przewagą cech wiejskich, jednak wewnętrznie zróżnicowanym.

W regionie Wielkopolski występuje silne zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich zarówno pod względem gospodarczym, jak i społeczno-kulturowym. W głównej mierze jest ono zdeterminowane historią. Na uwarunkowania historyczne nałożyły się również inne czynniki – przede wszystkim o charakterze demograficznym, przyrodniczym, ekonomicznym i społeczno-kulturowym.

Inny podział przyjęty przez OECD to:

- obszary ekonomicznie zintegrowane, rozwijające się ekonomicznie i demograficznie, zlokalizowane wokół ośrodków miejskich; są to tereny, na których bez jakiegokolwiek wsparcia z zewnątrz wzrost poziomu życia może być relatywnie najszybszy i najłatwiejszy;
- pośrednie obszary wiejskie, zdominowane przez gospodarkę rolną, słabo rozwijające się ekonomicznie, z wyraźną stagnacją demograficzną; aby podnieść poziom życia konieczne jest wsparcie w uruchamianiu własnych inicjatyw;
- peryferyjne obszary wiejskie, o słabym i rozproszonym zaludnieniu, na ogół regresyjnej gospodarce; będące najgorszą grupą obszarów, ponieważ bez interwencji państwa grozi im społeczna i demograficzna degradacja.

Sugerując się ostatnim podziałem można zauważyć zróżnicowane tempo rozwoju między poszczególnymi grupami obszarów, a co za tym idzie także wyzwania dla każdej grupy są inne. Do najważniejszych należą: konieczność zmian struktur wiejskich – struktury społeczno-zawodowej ludności wiejskiej, struktury majątku produkcyjnego, struktury produkcji, instytucji i organizacji wiejskich, poprawa efektywności gospodarowania zwłaszcza w rolnictwie oraz wzrost konkurencyjności na rynkach regionalnych – krajowym i międzynarodowym.

3.2. Zagrożenia dla rozwoju województwa

Największe zagrożenia dla rozwoju województwa to: przeludnienie agrarne – zwłaszcza na południu Wielkopolski, znaczne bezrobocie strukturalne i ukryte (nie zarejestrowane) na obszarach wiejskich, niski poziom edu-

kacji mieszkańców wsi, ogólnie niski poziom infrastruktury technicznej i społecznej – brak dobrej jakości dróg utwardzonych na obszarach wiejskich.

3.3. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

Obszary wiejskie spełniają wiele różnorodnych funkcji związanych z rolnictwem, leśnictwem i rybołówstwem śródlądowym, które z kolei są uzupełniane przez funkcje: mieszkaniową, migracyjną, przemysłową, usługową, rekreacyjną i ekologiczną.

Istnieje pięć typów obszarów wiejskich reprezentujących klasy powiatów podobnych pod względem funkcjonalnym (ryc. 2, s. 302).

Typ I – obszary ekonomicznie zintegrowane, rozwijające się ekonomicznie i demograficznie, zlokalizowane wokół ośrodków miejskich (powiat poznański – oznaczony kolorem czerwonym)

Typ II – pośrednie obszary wiejskie, zdominowane przez gospodarkę rolną, słabo rozwijające się ekonomicznie, o wyższej niż przeciętnie gęstości zaludnienia województwa (powiaty: gnieźnieński, gostyński, grodziski, jarcosiński, kościański, krotoszyński, leszczyński, ostrowski, rawicki, średzki, śremski, wągrowiecki, wrzesiński – oznaczone kolorem niebieskim)

Typ III – pośrednie obszary wiejskie o zróżnicowanej strukturze, wyższym niż przeciętnie w województwie udziale zatrudnienia w przemyśle i budownictwie w stosunku do ogółu zatrudnionych (powiaty: chodzieski, międzychodzki, nowotomyski, obornicki, szamotulski, wolsztyński – oznaczone kolorem żółtym)

Typ IV – peryferyjne obszary wiejskie o wyraźnej dominacji funkcji rolniczej, wysokim udziale zatrudnienia w rolnictwie w stosunku do ogółu zatrudnionych (powiaty: kaliski, koniński, kolski, kępiński, ostrzeszowski, pleszewski, słupecki, turecki – oznaczone kolorem jasnozielonym)

Typ V – peryferyjne obszary wiejskie, których krajobraz jest zdominowany przez lasy, o słabym i rozproszonym zaludnieniu z tendencją do odpływu ludności (powiaty: czarnkowsko-trzcianecki, pilski, złotowski – oznaczone kolorem ciemnozielonym)

Podsumowanie

Oceną, czy przyjęta *Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 r.* oraz *Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Wiel-*

kopolsce wytyczają właściwe modele rozwoju obszarów wiejskich w Wielkopolsce obecnie nie zajmuje się chyba nikt.

Próba odpowiedzi, autora prezentowanego opracowania, na to pytanie jest pobieżna i dość lakoniczna, i nie jest zwartą naukową analizą, a tylko opinią urzędnika szczebla regionalnego, który działa w wielu kierunkach nakreślonych przez ww. *Strategię*.

Można powiedzieć, że strategia rozwoju obszarów wiejskich jest w praktyce realizowana przez instrumenty polityki państwowej, samorządy terytorialne, społeczności lokalne oraz przedsiębiorców i rolników.

Pewne działania zostały uruchomione po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej w maju 2004 r.

W realizację programów unijnych, które w sferze rolnictwa i obszarów wiejskich były zarządzane przez resort rolnictwa włączyły się samorządy regionalne (województwa) powiatowe i gminne, doradcy rolników, izby rolnicze, a także komercyjne podmioty konsultingowo-doradcze.

Warto wspomnieć, że Polska, a zatem również Wielkopolska korzystały ze środków przedakcesyjnych. Instrumentami wsparcia były trzy programy: SAPARD, PHARE i ISPA. Najważniejszy dla wsi i rolnictwa był Fundusz SAPARD, przeznaczony na wsparcie modernizacji tego sektora.

Oprócz ww. programów przedakcesyjnych w latach 2000-2005 korzystaliśmy z *Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich*, którego celem było:

- zwiększenie pozarolniczego zatrudnienia na obszarach wiejskich;
- wsparcie procesów wzmocnienia samorządów szczebla lokalnego i regionalnego oraz wsparcie rozwoju regionalnego;
- wsparcie budowania potencjału instytucjonalnego niezbędnego do uzyskania pomocy przedakcesyjnej i funduszy strukturalnych.

1 maja 2004 r. Polska stała się członkiem Unii Europejskiej i uzyskała możliwość korzystania z szerokiego wachlarza instrumentów wsparcia wsi oraz rolnictwa, ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej.

Instrumenty te to przede wszystkim:

- dopłaty obszarowe,
- dofinansowanie w ramach działań Sektorowego Programu Operacyjnego, *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*;
- działania w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Podjęmowane inicjatywy województwa na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

Transformacja systemowa po 1989 r., fundusze przedakcesyjne i późniejsze fundusze po akcesji wymusiły na rolnikach i mieszkańcach wsi, a także na samorządach terytorialnych i branżowych podejmowanie działań w zakresie poszukiwania nowych źródeł dochodów spoza tradycyjnie pojmowanego rolnictwa w województwie. Na przykład na poziomie samorządu województwa, konkretnie w Departamencie Rolnictwa wdrożono konkursy promujące nowoczesne rolnictwo i przedsiębiorczych rolników, tj.

- Konkurs *Wielkopolski Rolnik Roku*
- Konkurs promujący turystykę wiejską
- Konkurs *Działania proekologiczne i prokulturowe* w ramach strategii rozwoju obszarów wiejskich i in.

Wdrożono również programy promujące rolnictwo ekologiczne i zrównoważony rozwój. Województwo przeznacza też środki (granty) na szkolenia rolników i mieszkańców wsi związane z aktywizacją zawodową oraz wykorzystaniem środków unijnych.

Zmiany w rolnictwie

Po transformacji ustrojowej w 1989 r., jak również po 2000 r. nastąpiło wyraźne obniżenie dochodów rolniczych, które było spowodowane zdecydowanym pogorszeniem ekonomicznych warunków gospodarowania, wywołanym początkowo zmianą ustroju społeczno-gospodarczego, później zaś pozostawianiem dużej nadwyżki wielu dóbr pochodzenia rolniczego ponad potrzeby krajowe. Nadwyżek tych nie można było wyeksportować bez dopłat budżetowych. Obniżenie dochodów rolniczych ograniczyło skalę i zakres procesów adaptacyjnych zachodzących w gospodarstwach rolnych (parytet dochodów rolniczych w 2003 r. spadł do 38%).

Zaczęła maleć liczba gospodarstw o powierzchni od kilku do kilkunastu hektarów użytków rolnych, tzn. następowała polaryzacja – przybywało tych najmniejszych tzw. hobbystyczno-rekreacyjnych i największych tzw. latyfundiów. Krótka i niezbyt znaczna poprawa sytuacji ekonomicznej rolników nastąpiła po wstąpieniu Polski do UE i trwała trochę ponad rok. W dwa lata po akcesji odnotowano pewne zmiany również w kierunkach produkcji rolniczej:

- zwiększyła się skala i koncentracja produkcji wieprzowej i drobiarskiej;
- zmniejszyła się liczba pogłównia bydła i owiec;
- ustabilizował się poziom produkcji mleka;

- przybyło gospodarstw świadczących różnego rodzaju usługi (budowlane, maszynowe, agroturystyczne itd.);
- wzrosła powierzchnia upraw roślin oleistych (głównie rzepaku, w związku z zapowiedzią możliwości stosowania biopaliw oraz wsparciem upraw energetycznych);
- zwiększyła się powierzchnia upraw pracochłonnych (uprawa warzyw, sadownictwo);
- poprawiły się standardy produkcji, tj. dobrostan zwierząt oraz ochrona środowiska;
- nastąpił wzrost zainteresowania produkcją produktów regionalnych i lokalnych;
- w rolnictwie nie znaleziono polskich produktów oryginalnych o dobrej renomie, które byłyby komplementarne wobec unijnych;
- znacznie zmodernizował się przemysł rolno-spożywczy (w branży mięsnej i mleczarskiej ok. 50% potencjału nie jest wykorzystane);
- znacznie poprawiła się rentowność branży przetwórczej (wzrosła trzykrotnie w stosunku do okresu przedakcesyjnego);
- wzrósł eksport produktów przetwórstwa rolno-spożywczego, szczególnie z branży mleczarskiej.

Zmiany na wielkopolskiej wsi

Unijne wsparcie działań na rzecz odnowy wsi w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2004-2006 wynosiło 8 zł na rok, a w latach 2007-2013 wyniesie 22 zł na rok.

W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006* w Wielkopolsce zostały zrealizowane 154 projekty odnowy wsi; w tym :

- 80 projektów w zakresie kulturowym,
- 31 projektów w zakresie sportu i turystyki;
- 33 projekty w zakresie kształtowania i zagospodarowania centrów wsi, terenów zieleni;
- 1 projekt w zakresie wyburzania i rozbiórki zdewastowanych budynków i budowli publicznych;
- 9 projektów w zakresie rewitalizacji i adaptacji obiektów zabytkowych.

Wieś podejmuje także przedsięwzięcia, gdzie wartość na jednego mieszkańca przekracza 100 zł, przy czym są to na ogół wsie z bardzo małym udziałem rolników jako mieszkańców wsi.

Program Lider+ to uruchomienie działań mieszkańców, którzy oddolnie podejmują inicjatywy na rzecz poprawy jakości życia na wsi; jest ich kilkadziesiąt, a swym zasięgiem terytorialnym objęły ponad 50% powierzchni gmin. Czy wieś opustoszeje? Trudno powiedzieć, jakkolwiek w niektórych sytuacjach tak się niestety dzieje (młodzi ludzie wyjeżdżają do pracy za granicę).

Wieś w pobliżu dużych aglomeracji ma szansę na to, że zamieszkają w niej ludzie wolnych zawodów, twórcy, projektanci, którym dostęp do rynków zapewni Internet.

Prognozowane zmiany na wsi

Dalsze zmiany będą zależały od aktywnej postawy władz państwowych i samorządowych oraz zaangażowania i przedsiębiorczości samych zainteresowanych. Województwo w swoim *Wielkopolskim Regionalnym Programie Operacyjnym* zabezpieczyło środki na działania podejmowane na obszarach wiejskich przez różne podmioty. Także nowy *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* gwarantuje środki na wiele działań związanych z rolnictwem i obszarami wiejskimi, ale nie są to kwoty oszałamiające, jak mówią politycy, ponieważ w Wielkopolsce będzie to ok. 2,6 mln zł na rok na gminę (faktycznie takiego podziału nie ma, ale autor pokazuje średni poziom wsparcia). Do tego dojdą oczywiście inne programy operacyjne, jak np. *Infrastruktura i środowisko* (są to inwestycje na szeroką skalę) lub program operacyjny *Kapitał ludzki* – wsparcie na rzecz zatrudniania itd. Wyżej wymienione programy oraz inne, o których nie wspomniano będą wpływały na modernizację rolnictwa i przebudowę wsi w znaczeniu społecznym, jak i infrastruktury technicznej.